

RECENZIJE

Dr Zarko MRKUŠIĆ
TEORIJSKA OSNOVA DEVIZNOG
SISTEMA PFV »Oeconomica«, Beograd, 1972.

Afirmiran i nadasve plodan pisac iz područja međunarodnih ekonomskih odnosa, prof. dr Zarko Mrkušić predstavio se u jugoslavenskoj ekonomskoj literaturi znamenitim djelima kao što su *Međunarodna ekonomija*, *Međunarodne financije* i *Međunarodna trgovina*. Knjigom *Teorijska osnova deviznog sistema*, što je izašla u programu radova Instituta ekonomskih nauka u Beogradu, Mrkušić daje prilog aktualnim raspravama o promjeni vanjsko-ekonomskih odnosa i posebno deviznog sistema Jugoslavije.

Uz analizu čitavog kompleksa faktora, unutrašnjih i vanjskih uvjeta, utjecaja i okolnosti kojima je okružen jugoslavenski poratni režim ekonomskih odnosa s inozemstvom, pisac daje realnu kritiku tog režima i argumentirano se zauzima za njegovu radikalnu reformu.

Domaća proizvodnja traži svojim ritmom razvoja smjelije poteze u smjeru osvajanja vanjskih tržišta, a platnobilancna situacija zahtijeva smanjenje deficita prema konvertibilnom području. Neriješena pitanja vanjskotrgovinskog sistema jedan su od faktora koji djeluje na opću nestabilnost narodne privrede. Mrkušić pledira za liberalizaciju uvoza uz izgradnju novog rafiniranog mehanizma zaštite, za uspostavljanje deviznog tržišta s realnim tečajem dinara.

Vanjsko-ekonomski sistem ocijenju je kao nekonzistentan. Unatoč napuštanju režima državnog monopola vanjske trgovine u ranim 50-im godinama u sistemu se zadržalo mnogo starih norma, zbog čega su potrebne česte reforme, promjene i dopune (1954., 1961., 1965.).

U svijetu područje vanjske trgovine dolazi u sferu jakog državnog inter-

vencionizma nakon 30-ih godina, a osobito nakon II. svjetskog rata. Od 50-ih godina javljaju se promjene u težištima državnog intervencionizma do procesa liberalizacije uvoza i valutne konvertibilnosti. Prijašnja koncepcija restringiranja uvoza zamjenjuje se zaštitom domaće proizvodnje i ankuražiranjem izvoza. MMF i GATT djeluju u smjeru širenja ovog vala liberalizacije carina i eliminiranja kvantitativnih ograničenja (kvota i dozvola). Taj je proces praćen jačanjem zaštitnog sistema modernog tipa, sredstvima fiskalnog sistema uz oblike izvoznog stimuliranja. U podizanju konkurentne sposobnosti domaćih proizvođača na vanjskim tržištima suvremena se država angažira u pomaganju poduzeća za istraživanje i razvoj. U SAD država tako pokriva 55% troškova poduzeća za istraživanje i razvoj. U takvim prilikama razumljiva je potreba za intervencijom države zemalja u razvoju.

Nakon 30-ih godina, a osobito nakon II. svjetskog rata, politika »osiromašenja susjeda« postala je dominantnim modelom. Platno bilancni problemi stupili su u prvi plan. Ništa u ovoj situaciji nisu promijenili institucionalni međunarodni aranžmani kao MMF, GATT i UNCTAD.

U toku provođenja privredne reforme u Jugoslaviji sistem ekonomskih odnosa s inozemstvom pokazao se je neefikasnim. Osjećala se unutrašnja privredna nestabilnost. Depresijacija domaće valute izazvala je pad konkurentne sposobnosti domaćih izvoznika. Moralo se stimulirati izvoz tečajnim ingredientima, retencionom kvotom i instrumentima kreditne politike. Carinska tarifa nije bitnije prilagođena novim uvjetima, pa se u toku 1967. i 1968. uspostavlja dopunski carinskozaštitni instrumentarij.

Tradicionalna teorija vanjske trgovine ne pruža dovoljnu osnovu za analizu uloge vanjske trgovine u privrednom razvoju nedovoljno razvijenih ze-

malja, pa prema tome ni za modeliranje vanjske trgovine Jugoslavije. Stupanj privredne razvijenosti ima posebno značenje za formuliranje teoretske platforme na kojoj treba izgrađivati sistem vanjske trgovine. Važno je da li je zemlja u pogledu privrednog razvoja homogena ili se sastoji od diferenciranih regija s gledišta stupnja dostignutog privrednog razvoja.

Ne postoji jedna generalna teoretska koncepcija koju bi bilo moguće primijeniti s jednakom valjanošću za razvijene i nedovoljno razvijene zemlje. Namjera pisca je upravo u tome da pokaže kako bi bilo besmisleno inzistirati na komparativnim prednostima kao osnovnom kriteriju za restrukturiranje proizvodnje i vanjske trgovine SFRJ u cjelini. Glavni smisao analize je upravo u tome da se upozori na značenje aktivne trgovinske politike, posebno izvoza, koja treba biti utemeljena na nekim drugim načelima mnogo više nego na načelu komparativnih prednosti.

Mrkušić analizira pojedine modele uključivanja nacionalne privrede u međunarodnu podjelu rada. On zaključuje da konvencionalne teorije vanjske trgovine više odgovaraju razvijenim regijama, dok je nekonvencionalna teorija vanjske trgovine nikla u zemljama u razvoju, pa njima i bolje odgovara. Produktivitetna teorija vidi u vanjskoj trgovini dinamičnu komponentu koja proširenjem tržišta i podjele rada podiže efikasnost radnika, stimulira tehnički progres i inovacije te na taj način ankuražira privredni rast. Produktivitetna teorija dopušta da se eksportna proizvodnja poveća bez nužnog smanjenja proizvodnje za domaću potrošnju.

Iz analize položaja nacionalne privrede u međunarodnoj podjeli rada ne može se izostaviti izvoz i uvoz kapitala. Pred trgovinom ne ide zastava koja simbolizira naciju, njezinu flotu i njezinu komparativno-prednostnu strukturu, nego kapital.

Devizni tečaj je cijena strane valute. Ako platna bilanca tendira k deficitu, devizni tečaj strane valute pokazivat će tendenciju porasta traženje deviza. Između 4 tipa deviznog tečaja: 1. fiksni, 2. fiksni ali češće prilagođivani (klizajući), 3. rukovođeno fleksibilni i 4. slobodno fluktuirajući; za naše uvjete autor preporuča izbor između teča-

jeva pod 2 i 3. Radi se o dvjema različitim metodama tečajnog prilagođivanja. Kod obiju metoda prisutna je politika unutrašnje stabilnosti. Cilj je doći do stabilnog deviznog tečaja tipa MMF, što je put u režim vanjske konvertibilnosti.

Pod pojmom liberalizacije vanjsko-ekonomskih odnosa autor prvenstveno razmatra liberalizaciju uvoza, tj. oslobađanje uvoza od kvantitativnih trgovinskih i deviznih ograničenja. Koncept liberalizacije ekonomskih odnosa s inozemstvom znači u biti liberalizaciju procesa odlučivanja privrednih subjekata u pogledu općije raspoloživih alternativa u kretanju roba, proizvodnih faktora i financijskih sredstava u odnosima s inozemstvom.

Valutna je konvertibilnost nakon II. svjetskog rata pretvorivost jedne valute u drugu, i to samo u sferi tekućih transakcija. Zahtjev za konverziju može doći samo od vanjskih deviznih rezidenata, zbog čega se suvremena konvertibilnost naziva vanjskom konvertibilnošću. Bitno je da se prije uvođenja konvertibilnosti dobro ocijeni da li je potencijalni deficit platne bilance moguće eliminirati, tj. da li je privreda sposobna da bez ograničenja uvoza, ili barem uz njegov minimalni udio, postigne ravnotežu na računu ekonomskih transakcija s inozemstvom. U početku funkcioniranja konvertibilnosti potrebno je održavati relativno višu stopu rezervi.

Ono što pisac želi pokazati, to je da daljnji razvoj privrednog sistema nije razvoj duž linije zacrtane privrednom reformom, ako ne uključujući u svoje razvojne komponente i valutnu konvertibilnost precizno uklopljenu u druge institute sistema, posebno u institut deviznog tržišta, i akciono-programski kao i vremenski točno definiranu po etapama koje se mogu ocijeniti kao realne.

Osnovni smisao deviznog tržišta u našim je uvjetima u tome da na organiziran način omogući konfrontiranje cjelokupne ponude deviza i cjelokupne legitime tražnje deviza, tj. takve tražnje koja je na osnovi robnog režima ovlaštena da se pojavi na deviznom tržištu. Na taj način dolazi se do jednog koliko-toliko ekonomskog deviznog tečaja, tj. do ekonomske cijene devize. Bez deviznog tržišta nema institucionalne povezanosti domaće i svjetske pri-

vrede, nema otvaranja nacionalnog prema vanjskim tržištima, nema konvertibilnosti.

Carinski sistem je izgrađivan u razdoblju kada je totalni uvozni dirizizam predstavljao glavni oslonac zaštite domaće proizvodnje, iako je uvozna kontrola bila primarno motivirana platno-bilancnim razlozima. Daljnja razrada carinskog sistema trebala bi ići linijom degresije carinskih stopa s jedne, a s druge strane pravcem sistemskog dograđivanja. U institucionalizaciji svjetske privrede može se u posljednje vrijeme pratiti oslobađanje trgovine od kvantitativnih ograničenja uz istodobno povećanje drugih barijera u svjetskoj trgovini.

Međunarodna podjela rada je uključivanje nacionalnih privreda u svjetske privredne tokove. Politički i ekonomski jači daju određeno obilježje zbivanjima na svjetskoj ekonomskoj sceni, uz to nastoje utjecati na kretanja u nacionalnim ekonomskim prostorima drugih, namećući im tip međunarodne podjele rada koji njima najbolje odgovara. Jednakost ponašanja u nejednakim uvjetima u stvari je nejednakost. Prirodni resursi trećeg svijeta, koji bi po konvencionalnoj teoriji trebali predstavljati platformu za njegovo sudjelovanje u međunarodnoj podjeli rada, ne mogu bez ozbiljnih detaljnih gubitaka vršiti tu funkciju. Počev od velike ekonomske krize dolazi do velike diskrepancije u kretanju svjetske trgovine primarnim proizvodima i prerađevinama. U 1960-oj godišnja prosječna stopa porasta svjetskog izvoza primarnih proizvoda ne iznosi ni polovicu stope koja vrijedi za izvoz prerađevina (1,4%, odnosno bez nafte 1,00% prema 3,1%). Izlaz je za zemlje u razvoju povećanje djelatnosti izvan sfere primarne proizvodnje i jednako orijentiran izvoz.

Proizvodi višeg stupnja prerade nailaze na znatne zaštitne barijere kod razvijenih zemalja, a razmjena s tim zemljama prijeko je potrebna zbog strujanja utjecaja nove tehnologije. Ostaje za zemlje u razvoju da kombiniraju sve tri kategorije privredne aktivnosti bez izostanka tercijarnih djelatnosti, napose turizma i prometa, gdje za to ima uvjeta.

Za Jugoslaviju kao i za ostale zemlje u razvoju ozbiljan je problem apsorpcije viška radne snage. Zemlje u

razvoju moraju u relativno kratkom vremenskom razdoblju asimilirati nagomilanu suvremenu tehnologiju razvijenih zemalja, koja ide sve brže naprijed.

Jugoslavija je u toku poratnih 25 godina vrlo često mijenjala osnovna načela svog ekonomskog sistema uopće, pa i sistema vanjskoekonomskih odnosa, a da ti odnosi nisu ovim promjenama doživjeli bitnije promjene. Na osnovi toga autor zaključuje da je opće ekonomsko okruženje odgovorno za fizionomiju ekonomskih odnosa s inozemstvom u mnogo većoj mjeri nego što je to slučaj sa sistemskim odlukama. Ova pojava je spontani fenomen značajan za sve zemlje u razvoju, pa i za Jugoslaviju.

Otvorenost ili zatvorenost prema inozemstvu ravna se samo po tome da li je otvoren osnovni kanal koji spaja domaću sa svjetskom privredom. Taj kanal je otvoren samo ako postoji mogućnost slobodne konverzije vrijednosti u kontaktu nacionalne i međunarodne privrede, i to na osnovi parametra koji se tržišno afirmira bez potrebe stalnog interveniranja. Ako taj uvjet nije ispunjen, onda je domaća privreda načelno zatvorenog tipa. Zato su jugoslavenski ekonomski odnosi s inozemstvom u cijelom poratnom razdoblju, pa i danas, tipični odnosi načelno zatvorene privrede.

Oko 50% jugoslavenskog uvoza odvija se mimo redovnih kategorija uvoznog režima, što je potvrda totalne neefikasnosti vanjskotrgovinskog sistema.

Mrkušić zaključuje da ćemo se još dugo susretati s deficitom u platnoj bilanci, ali ćemo je sigurno radikalnije liječiti ako dopustimo da proces valutnog ozdravljenja što prije uključi institut konvertibilnosti i deviznog tržišta, na kojem bi se afirmirao pravi ekonomski devizni tečaj.

Ova se Mrkušićeva knjiga može preporučiti svima onima koji se zanimaju za funkcioniranje, razvoj i alternative jugoslavenskog sistema ekonomskih odnosa s inozemstvom.

Judith H. Parris

THE CONVENTION PROBLEM Issues in Reform of Presidential Nominating Procedures Washington, D. C., 1972, The Brookings Institution, str. 194.

Nacionalna konvencija ulazi u red vrlo važnih i vrlo interesantnih institucija američkog izbornog procesa, čija je primarna svrha odlučivanje o stranačkom kandidatu za položaj predsjednika i potpredsjednika SAD, te donošenje i prihvaćanje stranačkog programa s kojim će potencijalni kandidati nastupiti u predizbornim kampanjama. Profesor Cambridgeskog univerziteta. D. W. Brogan kaže: »Nacionalne konvencije američkih političkih stranaka ulaze među najkarakterističnije institucije američkog političkog sistema«, a profesor H. R. Penniman s Georgetown univerziteta ističe: »najneobičnija crta američkog izbornog procesa je način na koji narod bira svog glavnog političkog predstavnika«. Ruski znanstvenik M. Ostrogorski već je prije 1902., kritički pišući o demokraciji i organizaciji političkih stranaka u Americi, iznio misao da je nacionalna konvencija »golemo izrugivanje narodnih institucija«.

Proces odlučivanja o potencijalnom kandidatu za položaj predsjednika SAD oduvijek je bio nacionalni događaj od prvorazredne političke važnosti, koji se mijenjao ovisno o društveno-ekonomskim i političkim tokovima zemlje. Nakon prihvaćanja Ustava, u fazi postupnog formiranja političkih stranaka, nominiranje predsjedničkog kandidata vršio je stranački kongresni caucus koji je bio sastavljen od »članova« političke stranke u Kongresu. Međutim, sa širenjem zemlje prema Zapadu, te s razvojem transportnih i komunikacijskih veza, kao i s porastom biračkog tijela, sistem kongresnog caucusa bio je izložen brojnim kritikama i napadima kao nedemokratska i nezadovoljavajuća metoda nominiranja predsjedničkog kandidata. Pojava A. Jacksona i njegove ideje što većoj participaciji širokih narodnih masa u političkom procesu označila je kraj kongresnog caucusa 1828., kad je on bio izabran za predsjednika SAD. I unatoč protivljenju nekih političkih grupa, od 1832. pa sve do danas, uz minimalne promjene vršene do 1856., predsjednički kandidati su nominirani putem nacionalnih konvencija koje pružaju formalno-pravno veće mogućno-

sti i daju stanovite prednosti biračima, da makar posredno, preko svojih delegata, sudjeluju u nominiranju predsjedničkog kandidata.

Važnost nacionalne konvencije proizlazi u prvom redu iz činjenice što, raspravljajući o potencijalnom kandidatu za položaj predsjednika SAD, konvencija odlučuje o čovjeku koji je po općem uvjerenju Američana najvažnija osoba američke politike. Upravo s obzirom na takvu ulogu konvencije kao institucije, opravdano se postavlja pitanje da li je ona »reprezentativna skupština ili savjetodavno tijelo ili oboje?« Kakva je struktura nacionalne konvencije, tko i kako bira delegate koji u nju ulaze, tko formira stranački nacionalni organ svake četvrte godine i, napokon, tko odlučuje o stranačkom kandidatu za predsjednički položaj?

Ta i slična pitanja pojavljuju se neminovno pri proučavanju ove uistinu danas jedinstvene institucije u svijetu. Osim toga, sama atmosfera predsjedničkog nominiranja i prisutnost nekoliko tisuća ljudi koji se međusobno ne poznaju, i koji su bez nekog osobitog iskustva u donošenju tako važnih političkih odluka, stvaraju specifičnu situaciju koja pridonosi karakterističnosti nacionalne konvencije a koja je tipična za Sjedinjene Države.

Američka autorica Judith Parris u knjizi *The Convention Problem* kritički analizira praktične i teoretske probleme koji su povezani s reformom predsjedničke konvencije izražavajući na taj način opće nezadovoljstvo s ustaljenim (gotovo stoljetnim) načinom odabiranja predsjedničkog kandidata kao i težnju za pravednijom i demokracičnijom procedurom, nacionalne konvencije. Kritike upućene na djelovanje i strukturu nacionalne konvencije, kako kaže Parris, nisu nove. One su se javile početkom XIX. stoljeća i na razne načine izražavaju se sve do danas. I dok se svi manje-više slažu da je »konvencija legitimni instrument za nominiranje predsjedničkih kandidata« (str. 8.), najviše prigovora i kritika upućeno je na nedemokracičnost procedure i zbor delegata koji u konvenciju ulaze.

Polazeći od zahtjeva Demokratske i Republikanske stranke za reformom nacionalne konvencije, a prije svega od kritika i prigovora upućenih na organizacijsku strukturu nacionalne konvencije, odnosno sastav delegacija pojedinih

država koje u nju ulaze, Judith Parriss ističe nekoliko važnih problema vezanih uz nacionalnu konvenciju, a to su: pitanje reprezentacije država u nacionalnoj konvenciji, način izbora delegata, upravljanje konvencijom, pisanje stranačke platforme i napokon uloga medija u procesu predsjedničke nominacije.

Prvotna ideja o delegatskoj reprezentaciji u nacionalnoj konvenciji na temelju reprezentacije u Kongresu nije opravdala zamisao o ravnopravnoj zastupljenosti delegacija država na stranačkoj osnovi, nego je počivala na populaciji država. Upravo razvoj političkih stranaka i cjelokupan razvoj odnosa između Sjevera i Juga nakon Građanskog rata 1865. sve jasnije je isticao potrebu napuštanja dotadašnje prakse, koja je vodila izrazitoj nadmoći republikanskih delegata iz južnih država u odnosu na delegaciju Republikanske stranke na Sjeveru. Radi ovakvih odnosa donesena su godine 1916. nova pravila o broju delegata za Republikansku stranačku konvenciju koja su vidno smanjila ne samo njihov ukupan broj, nego prije svega broj delegata koji je dolazio s Juga.

U toku potonjih godina ponovno dolazi do promjene kriterija u pogledu određivanja broja delegata za nacionalnu konvenciju Demokratske i Republikanske stranke. Američka autorica iznosi prilično opširno najnovije odredbe o reprezentaciji republikanskih delegata, odnosno odredbe o sastavu delegacija država, koje su našle svoju primjenu u nacionalnoj konvenciji Republikanske stranke održanoj prije predsjedničkih izbora 1972., a baza za reprezentaciju delegata bila je prilično izmijenjena u usporedbi s prijašnjim odredbama.

Judith H. Parriss navodi da su tri faktora bila zastupljena u primjeni sastava delegata za nacionalnu konvenciju Republikanske stranke koja je održana 1972. Po njezinu mišljenju to su: »suverenost država, populacija i stranačko glasanje« (str. 22.). Ne upuštajući se u detaljnije obrazloženje ovih triju faktora, naše je mišljenje da je ovako složeni organizacijski sistem nacionalne konvencije Republikanske stranke proizašao, iz nastojanja nekih država, u prvom redu sjevernih, da stvore stanovitu ravnotežu između jakosti političke stranke i gustoće stanovništva,

osiguravajući pri tom svakoj državi njezinu suverenost, odnosno pravo da šalje u nacionalnu konvenciju jednak broj delegata.

Demokratska stranka, međutim, primjenjuje druge kriterije za utvrđivanje sastava delegata koji ulaze u nacionalnu konvenciju. Nakon formalnog osnivanja nacionalne konvencije Demokratske stranke 1832. pod vodstvom Jacksona pa sve do godine 1944. broj delegata određivao se na osnovi reprezentacije država u saveznom Kongresu. Napori da se promijene ovi kriteriji bili su sve izrazitiji i glasniji te praćeni čestim nezadovoljstvima pojedinih država, osobito južnih, doveli su do otvorenih neslaganja unutar same Demokratske stranke. Na političkom planu ovakav sistem favorizirao je u prvom redu gusto naseljene i velike države u kojima je dominirala Demokratska stranka. Budući da ovakva podjela delegata nije pridonosila pravednoj zastupljenosti država, trebalo je potražiti nove uvjete koji će s jedne strane realno odraziti političku jakost Demokratske stranke, a s druge populaciju država. U tom pravcu bio je usmjeren cjelokupan rad O'Hara komisije (the party's O'Hara Commission on Rules) koja je nakon dugih razmatranja odlučila da preporučiti Demokratskom nacionalnom komitetu da prihvati reprezentaciju čija bi se jedna polovina temeljila na populaciji država a druga na prosjeku postignutih rezultata za demokratskog predsjednika u zadnja tri izborna razdoblja. Izvršni komitet Demokratskog nacionalnog komiteta nije prihvatio predloženu preporuku i po vlastitoj inicijativi donio je odluku koja je bila primijenjena 1972., a temeljila se na trostrukom broju glasova elektorskog tijela i određenom broju glasova koji su trebali biti utvrđeni na bazi prosjeka postignutih izbornih rezultata za demokratskog predsjedničkog kandidata u tri zadnja izborna razdoblja (1960., 1964., 1968.).

Daljnji problem koji se javlja u vezi s nacionalnom konvencijom, a o kojem autorica govori u trećem poglavlju svog rada, jest način odabiranja delegata za nacionalnu konvenciju. »Selekcija delegata za konvenciju jedina je veza koju većina Amerikanaca ima sa svojim predstavnicima u odnosu na nacionalni stranački skup« (str. 51.). Ovakvo shvaćanje nedvojbeno protizlazi iz

strukture organizacije američkih stranaka, koja je decentralistička, a birači mogu jedino posredno preko svojih reprezentata svake četvrte godine odlučiti o kandidatu za predsjednički položaj.

Pojedine države određuju različite metode odabiranja delegata, ali se danas u većini država primjenjuju tri osnovna oblika: izbor delegata putem primarnih izbora, ili stranačke konvencije na nivou države ili pak imenovanje od stranačkih vođa ili drugih organa, kao na primjer centralnog komiteta stranke na nivou države, izvršnog odbora stranke ili pak od guvernera države. U toku godine 1968. i 1972. najviše je bio u upotrebi sistem primarnih izbora i sistem konvencija, i to podjednako u objema velikim političkim strankama. Formirane komisije, Demokratska za pitanja partijske strukture i selekciju delegata i Republikanski komitet za organizaciju i odabiranje delegata, imale su zadatak da pronađu najbolje metode za izbor delegata i u tom pravcu predlože određene reforme. Dok je Demokratska komisija stavila naglasak na široku participaciju narodnih masa u odabiranju delegata putem sistema konvencija, primarnih izbora ili stranačkog komiteta, Republikanski je komitet preporučio 1968. donošenje pravila koja bi zabranila diskriminaciju zbog »rase, religije, boje ili nacionalnog podrijetla u procesu selekcije republikanskih delegata« (str. 69.).

Karakter djelovanja konvencije vrlo je kompliciran, a sam proces donošenja odluka i njihovo prihvaćanje složen je posao. Praksa djelovanja nacionalne konvencije jasno pokazuje da njome upravlja stranačka elita i da je zabluda vjerovati da »konvencija pripada delegatima«. Unatoč tomu što je to najviše političko stranačko tijelo, on je idealno mjesto za cjenkanje, te kupnju i prodaju glasova delegata. S druge strane ona je centar sukobljavanja različitih divergentnih interesa koje treba na najbolji način uskladiti. Međutim, svi teže k jednom cilju: da njihov kandidat pobijedi. U tu svrhu i platforme koje se ovdje donose nastoje zadovoljiti što veći broj društvenih grupa i različitih slojeva stanovništva.

Osim stalno isticane potrebe za demokratskim načinom izbora delegata u formiranju nacionalne konvencije, po-

sve je sigurno, osobito s obzirom na ciljeve konvencije i druga važna pitanja koja se ovdje rješavaju, da treba voditi računa o oblicima i metodama djelovanja izabраниh delegata, načinu donošenja preporuka i odluka te o reprezentiranju volje biračkog tijela koja dolazi do izražaja u određenim stavovima delegata.

O problemima nacionalne konvencije, o njezinoj strukturi, načinu funkcioniranja i, što je najvažnije, o procesu donošenja odluka vrlo se mnogo raspravlja. Ističu se različita mišljenja koja govore u prilog konvencije, kao i ona koja govore o njezinim promjenama. U sklopu ovakvih razmatranja izraziti su naponi onih koji se zalažu za promjenu metode predsjedničkog nominiranja putem nacionalne konvencije i predlažu nacionalni predsjednički primary. Pokušavajući obraniti svoj stav, pristaše ove metode ističu mogućnost posve slobodnog i nespitanog, te demokratskog načina nominiranja predsjedničkog kandidata od strane svih birača. U isto vrijeme oni naglašavaju da bi ovakav način nominacije znatno povećao odgovornost predsjedničkog kandidata biračkom tijelu, u usporedbi s odgovornošću kandidata koji su na nacionalnoj konvenciji imenovani od strane partijskih vođa. Međutim, oni koji se kritički odnose prema predloženoj metodi smatraju da je interes birača za primarne izbore vrlo malen, pa je radi toga i udio birača u njima vrlo nizak.

Iznijevši u najkraćim crtama samo neke probleme koji se javljaju u vezi s nacionalnom konvencijom, a o kojima govori vrlo detaljno američka autorica Judith Parris u svojoj knjizi *The Convention Problem*, istaknuli bismo da je najveća vrijednost ovog rada u tome što nas upoznaje s najnovijim prijedlozima, pokušajima i pravcima reforme ove uistinu vrlo važne institucije američkog izbornog procesa. Svi naponi američke autorice upućuju na zaključak da bi težište nacionalne konvencije trebalo biti u traženju zajedničkih rješenja na osnovi reprezentativnog karaktera država, primjenjujući demokratske metode u nominiranju predsjedničkog i potpredsjedničkog kandidata.

Werner KRUGER: *Die Karikatur als Medium der politischen Bildung*, Leske, Opluden, 1969, str. 80.

Analiziranjem, karikiranjem i isticanjem karakternih atributa pojedinca, društva, nacija, kulturno-historijskih razdoblja, karikatura kao izrazito pozitivan kritički medij socijalni je, moralni i politički putokaz za suvremenike, pa se kao takav ne bi trebao izostaviti ni u nastavi, gdje bi rezultati psihičkog ambigviteta posebno istaknuli vremensku dimenziju i rezultirali u edukativnom smislu neprocjenjivim intelektualnim sazrijevanjem. Od Callota, Hogartaha, Goye, Daumiera, Grosza i Gulbransona, te naših Crnčića, Križanića, Uzelca i drugih, kritična dokumentarnost karikature predstavlja sažeto kompleksnost vremena i nudi problematiku društveno-političkog obrazovanja originalna i suvremena rješenja.

Pretpostavljamo da je to bila početna misao i Wernera Krügera, autora *Die Karikatur als Medium der politischen Bildung*, kada je prigodno istraživanja priručne literature za društveno-političku obuku došao do zapanjujućeg zaključka, kako sam kaže, da — ukoliko se to tiče karikature kao ilustrativnog sredstva — njezina primjena potpuno izostaje. On je pronasao tek u mlađim i najmlađim radovima, koji su građeni na koncepciji studija političkih primjera, pojedinačne primjere njezine primjene, ili kratke napomene u nekom širem ekskursu o pitanjima obrazovanja. Takva očita manjkavost unutar područja priručne literature odgovara činjenici da je politička karikatura samo rijetko upotrijebljena u praksi, tj. u društveno-političkoj obuci. Autor smatra da uzrok tomu leži neotkriveno duboko u specifičnoj strukturi samog medija, jer je sama konstatacija začudna, budući da politički zainteresiran pojedinac, naučen na karikaturu u štampi, političkoj publikaciji, u crtanom filmu i karikaturnim spotovima na televiziji, smatra karikaturu samo po sebi razumljivim oblikom poruke, sastavnim dijelom modernih masovnih medija. Odgovor za takvu potpunu manjkavost politički relevantnog materijala u obuci autor nalazi u suzdržljivom oprezu u kojem je na svim nivoima javnog života tretirano svako razobličjenje demokracije, oprezu koji ne podnosi zajekljivu ironiju

i agresivnu šalu koja je u karikaturi našla svoj pravi izraz. Prezentirani pokušaj strukturalne analize u ovom radu jasno pokazuje da je politička karikatura splet komponenata s najrazličitijih područja. Ona kao rezultat grafički oblikovane intuicije podliježe estetskim kriterijima, no tekst koji je najvećim dijelom njezin integralni dio dovodi je u neposrednu vezu s literarnim elementima satire, parodije ili travestije. Suvremena pak njezina forma čini je predmetom istraživanja komunikologije; karikatura se predstavlja nosiocem društvene i političke kritike i samim tim jednim od čimbenika koji formiraju javno mnijenje. U sjecištu različitih komponenata ona je na kraju prvenstveno rezultat stvaralačkog umjetničkog procesa te prema tome teži djelovanju na razini emocionalne dimenzije. S pomoću te osnovne dimenzije razriješava se intelektualno prožimanje i kritičko-satiričko zaoštavanje, prije svega spoznajnih procesa u kognitivnom području, koji opet sa svoje strane smislenim metodičkim usmjeravanjem i produbljivanjem dodiruju pragmatičku dimenziju omogućujući karikaturi da se razvije kao nosioc kulturne i političke poruke u javnoj tehnici komuniciranja.

Usred niza primjera primjene karikature u obuci u okviru historijskih, literarno-publicističkih, psiholoških i didaktičkih premisa autor se posebno zaustavio na mogućnostima zloupotrebe, koju karikatura kao ekspresivno sredstvo nosi u sebi, sposobna da polemički iskrivi, lažno izopači, u ruglu zatamljujući ono bitno ili da se pak rigidno odaleči od stvarnosti, upućujući svoje invective samo fiktivnim protivnicima i protuidejama. Ta mogućnost opasnosti da će nastavnik ili drugi nosilac obrazovnog procesa izborom i samim načinom odvijanja obuke manipulirati pojačana je dakle zbog tendencije u samoj karikaturi, kao produktu kontroverze, budući da ona sama po sebi izaziva prisilno oponentstvo. No upravo taj moment može biti tek artikuliranje ključnog problema s pomoću kojeg će se stvoriti kritička distanca, mogućnost diskusije na bazi političkog realiteta, znači, ne mora se nužno pokazati manipulativnim.

Izneseni primjeri navode na misao da nastavnik, upotrijebivši karikaturu kao specifični medij u svojoj obuci, ne može zapravo, pa ni onda kad bi to

bilo dirigirano njegovom osobnom orijentacijom, svojim učenicima, slušaocima, nabajati da žive u harmoničnom, bezkonfliktnom društvenom i političkom javnom životu, izbjegavši kritički kompleks pitanja povezanih s pojedinim političkim fenomenima.

Otkrivajući neke pojavne oblike karikature, karikaturu kao medij društvene kritike, kao medij političke agitacije, autor joj zapravo otkriva njezine funkcije distanciranog i racionalnog karaktera, kojima ona kao hladni medij siromašan pojedinostima prisiljava pojedinca da za vrijeme vizualnog primanja aktivno surađuje, pretpostavljajući sudioništvo intelekta već u tom prvom stadiju primanja, koje vodi ususret racionalnom prosvjećivanju i samostalnom mišljenju, funkcije dakle koje implicitno pretpostavljaju kritičku distanciju i aktiviranje intelektualnih sposobnosti. Zahvaljujući tim funkcijama, to jest mnogostrukim pojavnostima i imanentnim intencijama samog medija karikature, isključuje se mogućnost njezine zloupotrebe pri izboru i interpretaciji u njezinoj primjeni u društveno-političkoj obuci u okviru društveno-političkog obrazovanja. Baš naprotiv, ona kao grafički oblikovana poruka kritike i kao zorni dokument društvenog i političkog konflikta pruža mogućnost da se smisljenom edukativnom akcijom u kombinaciji s drugim politički relevantnim medijima stvori svijest sposobna za problematsku reakciju, svijest imuna prema društvenoj anomiji, te da se, ugrađivanjem te vrste kritike u procese učenja i poimanja, već postojeća shvaćanja prodube postavivši se u obrazovnom procesu stvarno i životno. Upitamo li se ponekad gdje je sukus političkog trenutka koji smo izgubili doživljavajući politiku, sudjelujući u politici, kao i gdje je brza intuitivnost koju smo izgubili u znanju o tom istom političkom procesu, mi bismo, neovisno o pojavi ove knjige, odgovorili da je ona ipak (i vremenski održiva) sačuvana u vrlo kompleksnom mediju političke karikature, a to je i razlogom ovoj recenziji.

Bez obzira što je autorov pristup isključivo orijentiran na primjenu karikature kao političkog medija u procesu obrazovanja, za nas je on koristan, jer podsjeća na jedno nedovoljno obrađeno polje moguće politološke analize. Autor dakle, nastojeći uravnotežiti

nastavne metode i unaprijediti obrazovni proces, ne razrješujući teoretski fenomen karikature kao medija društveno-političke poruke, podsjeća na mogućnosti karikature, inicirajući svojim teoretsko-praktičnim pristupom daljnji kritički rad na ovom području. Takav bi se rad, pretpostavljamo mogao dobro uklopiti u analizu političkih simbola — odnosno još šire u analizu simbola kao aspekta društvene komunikacije.

Jasna Petric

MEĐUNARODNI EKONOMSKI ODNOSI. Zbornik, redakcija — D. Čalić, A. Grličkov, J. Vilfan, Informator, Zagreb, 1973.

Ovim zbornikom dobivamo u našoj sredini posve novu i originalnu obradu međunarodnih ekonomskih odnosa. Uspješnom suradnjom sedmorice autora s beogradskog, ljubljanskog i zagrebačkog sveučilišta obogaćena je jugoslavenska ekonomska biblioteka prikazom međunarodnih ekonomskih odnosa iz perspektiva, norma i okvira političke ekonomije. Tom specifičnom pristupu treba zahvaliti da se u knjizi obrađuju esencijalni problemi međunarodnih ekonomskih odnosa, dok su pitanja tehničke naravi i mnoga druga pitanja važna za praksu tih odnosa nužno i svjesno izostavljena.

Zbornik je sastavljen od jedanaest monografskih priloga.

Pod naslovom *Predmet, metoda i cilj izučavanja međunarodnih ekonomskih odnosa* uvod u knjigu dao je Luka Marković.

Po Markoviću, u sistemu ekonomskih nauka, disciplina međunarodnih ekonomskih odnosa izdvaja se kao jedna od disciplina koje se bave društveno-ekonomskim razvojem i kao jedna od disciplina koje se bave međunarodnim ekonomskim pojavama. S prvog stajališta dodirne su joj politička ekonomija kapitalizma, politička ekonomija socijalizma te teorija i politika ekonomskog razvoja. U okviru predmeta međunarodni ekonomski odnosi istražuju se: 1) svjetski uvjeti i pojave reprodukcije kapitalizma, 2) međunarodni uvjeti nastanka socijalizma kao svjetskog procesa, 3) svjetski društveno-ekonomski raz-

voj u koji se svaka zemlja svojim ekonomskim razvojem nužno uključuje. S drugog stajališta dodirne su discipline ekonomika međunarodne razmjene i ekonomika vanjske trgovine Jugoslavije. Predmet međunarodni ekonomski odnosi istražuje ukupne društveno-ekonomske uvjete i zakonitost intervencionizma, te međunarodnu podjelu rada u koju se Jugoslavija svojim razvojem nužno uključuje.

Poznavati suvremenu znanost i tehnologiju i stvarati opće društvene uvjete za njezinu primjenu, tako se uključivati u međunarodnu podjelu rada a da to ne bude izlaganje međunarodnoj eksploataciji, razvijati međunarodnu ekonomsku i drugu suradnju i istovremeno imati svoju sudbinu u svojim rukama, biti prisutan u suvremenim svjetskim protuslovljima na strani koja historijski pobjeđuje. To i jest po Markoviću cilj izučavanja međunarodnih ekonomskih odnosa sa stajališta društveno-ekonomskog progressa u Jugoslaviji.

Dr Joža Vilfan sudjeluje s prilogom *Marxovi pogledi na ekonomiju pojedinačnog kapitalističkog društva kao integrirajući dio svjetskog tržišta, na međunarodne ekonomske odnose i na svjetsko tržište.*

Vilfan ističe da Marx shvaća kapitalističko društvo organizirano kao država kao organski sistem podjele rada koji je (1) individualiziran nizom kvantitativnih elemenata, prije svega strukturnom radne snage, te organskim sastavom kapitala i stopom njegova obrta, koji (2) predstavlja vrijednosno uravnoteženu reprodukciju, što se izražava u uravnoteženoj platnoj bilanci, koji (3) dopušta svojoj radnoj snazi i svojem kapitalu samo relativnu pokretnost preko svojih granica i koji (4) predstavlja unutrašnju sferu cirkulacije novca.

Vanjska trgovina kao međunarodni proizvodni odnos oslonjena je na međunarodnu podjelu rada i tu podjelu sama dalje razvija, produbljuje i rašćlanjuje. Ona je društveni odnos između društava. Preko vanjske trgovine između društava dolazi do određene nove podjele viška vrijednosti.

Svjetsko tržište kao totalitet kapitalističke proizvodnje je koliko pretpostavka cjeline toliko rezultat kapitalističke produkcije. Razmjena neprestano vodi k podjeli rada u smislu poveziva-

nja različitih proizvodnja u novu cjelinu. Na svjetskom tržištu vrijednost je izraz određenog odnosa između fonda svjetskog rada i svjetskog sistema potreba.

Dr Bogdan Cosić daje prilog pod naslovom *Kratak pregled važnijih shvaćanja svjetske privrede i svjetskog tržišta (Neka shvaćanja prije i poslije Marxa)*

Nakon pregleda merkantilističkog shvaćanja vanjske trgovine i obrade liberalističke koncepcije građanske političke ekonomije kroz prikaz teorije apsolutnih troškova Adama Smitha, komparativnih troškova Davida Ricarda i teorije recipročne potrošnje Johna Stuartha Milla, autor razrađuje protekcionističko shvaćanje vanjske trgovine.

Nakon prikaza neoklasičnog shvaćanja vanjske trgovine Taussiga izloženi su suvremeni građanski pogledi na vanjsku trgovinu s teorijom troškova supstitucije G. Haberlera i s teorijom opće ravnoteže B. Ohlina.

Cosić osvježuje pregled teorija međunarodne trgovine originalnom studijom Lenjinova doprinosa teoriji svjetske privrede, a završava s razmatranjem porasle uloge države u međunarodnim ekonomskim odnosima, te s osvrtom na suvremene socijalističke koncepcije svjetskog tržišta.

Dr Dušan Čalić daje najveći broj priloga ovom zborniku. U prvom analizira *Važnost naučno-tehnološke revolucije za razvoj međunarodnih ekonomskih odnosa.* Autor pod naučno-tehnološkom revolucijom razumijeva stadij razvoja proizvodnih snaga, a u vezi s tim i razvoj samog društva, kad znanost postaje osnovni faktor i osnovni nosilac toga razvoja. Taj moment je nastupio polovinom našeg stoljeća.

Zakonitost prerastanja znanosti u osnovnu snagu razvoja proizvodnih snaga i društva u cjelini bitno utječe na razvoj međunarodnih ekonomskih odnosa.

Dr Aleksandar Crlićkov u zbornik je uvrstio svoju studiju *Pogled na savremene karakteristike u razvoju svjetske privrede i međunarodnih ekonomskih odnosa.* Zbog procesa raspadanja kolonijalnog sistema, što je historijska karakteristika XX. st., dolazi do promjena u političkoj karti svijeta. Brz razvitak materijalnih proizvodnih snaga jest drugi važan faktor koji karakterizira suvremena svjetska kretanja. Još uvijek je razlika između distribucije svjetskog

stanovništva i svjetskog dohotka u velikoj disonanciji. Polovina svjetskog stanovništva živi u vrlo teškim uvjetima života s narodnim dohotkom do 100 dolara po stanovniku, dok 13% svjetskog stanovništva proizvodi i posjeduje više od polovine svjetskog društvenog produkta.

Gričkov analizira tehnološki jaz — produbljivanje neravnomjernosti u ekonomskom razvitku među samim industrijskim zemljama. Industrijski razvijene zemlje zapadne Evrope pokušavaju nadoknaditi izgubljeno, obustaviti daljnje produbljivanje jaza između njih i SAD, obustaviti penetraciju privrede SAD.

Dok u kapitalističkim zemljama sve više jača i razvija se mehanizam državne intervencije, usmjeravanje i planiranje, u socijalističkim zemljama njegov je društveni sadržaj napuštanje isključivog centralizma i državnog monopola u upravljanju privredom i uvođenje kriterija zasnovanih na djelovanju ekonomskih zakonitosti tržišta.

Dr Aleksandar Gričkov nastavlja s monografijom *Regionalne ekonomske integracije*. Autor se najprije osvrće na društveno-ekonomske determinante, pojave i razvoj regionalnih ekonomskih integracija, a nastavlja s analizom fenomena regionalnih integracija u kapitalističkom i socijalističkom krugu zemalja. Izostavlja se razmatranje integracijskih pokušaja na afričkom i latinsko-američkom kontinentu.

U novim političko-ekonomskim i socijalnim uvjetima u svijetu se regionalne ekonomske integracije ne javljaju kao isključivi faktori dezintegracije svjetske privrede, nego sumo kao suvremenim uvjetima prilagodeni oblik očitovanja procesa integracije svjetske privrede.

Dr Tihomir Đokanović je zborniku priložio napis *Suvremene tendencije u razvoju svjetske trgovine*. Đokanović ukazuje na znatno povećanje svjetske trgovine od 50-ih godina ovog stoljeća, tako da se ona povećava po višoj stopi nego što raste i sama svjetska proizvodnja. Relativno raste trgovina industrijskim proizvodima, a stagnira, odnosno smanjuje se trgovina poljoprivrednim proizvodima i sirovinama. Od ukupne svjetske trgovine 2/3 ostvaruje se između samih razvijenih industrijskih zemalja. Godine 1969. zatiče se sljedeći udio u ukupnom svjetskom izvozu: razvijene industrijske zemlje

71,3%, zemlje u razvoju 17,8%, a socijalističke zemlje 10,8%.

Sadašnji uvjeti razmjene na svjetskom tržištu pokazuju da razlika između cijena industrijskih proizvoda i sirovina postaje osnovni instrument preko kojeg industrijske razvijene zemlje, poput nekadašnjih kolonijalnih zemalja, nastavljaju pljačku privreda nerazvijenih zemalja.

Dr Anton Šokman u monografiji *Svjetski monetarni sistem* najprije prikazuje klasični zlatni standard, da bi prešao na objašnjenje suvremenog svjetskog monetarnog sistema stvorenog godine 1944. u Bretton Woodsu. U formalnom pogledu to je zlatnovezinski standard, a stvarno se očituje kao devizni standard s predominantnom ulogom US dolara. Nakon što je analizirao pojam valute konvertibilnosti te sistem fiksnih deviznih tečajeva i način izjednačavanja platne bilance, Šokman izlaže svjetski monetarni sistem u svjetlu promjena međunarodne likvidnosti.

Dr Dušan Čalić autor je studije *Nedovoljno razvijene zemlje u aspektu međunarodnih ekonomskih odnosa*. Studija počinje objašnjavanjem pojma nedovoljno razvijene zemlje i geneze podjele svijeta na razvijene i nedovoljno razvijene zemlje. U drugom se dijelu raspravljaju problemi ubrzanog razvoja nedovoljno razvijenih zemalja. Po autoru, u okviru kapitalističkog sistema ne postoji mogućnost likvidacije jaza između razvijenih i nedovoljno razvijenih, što više taj se jaz produbljuje. Uspješan ubrzan razvoj nedovoljno razvijenih zemalja može se odvijati isključivo izgradnjom socijalističkog sistema.

Naredno poglavlje nosi naslov *SFRJ i međunarodni ekonomski odnosi*, a autor mu je ponovno dr Dušan Čalić. Uklapanje SFRJ u proces međunarodnih ekonomskih odnosa znači pronalazanje one točke procesa reprodukcije u okviru svjetske privrede gdje SFRJ može dati maksimalan doprinos porastu produktivnosti rada sa stajališta ciklusa reprodukcije kao svjetske cjeline. Čalić analizira prednosti za uključivanje SFRJ u međunarodnu podjelu rada s našom brodogradnjom, trgovačkom mornaricom, turizmom, preuzimanjem poslova naših poduzeća u inozemstvu, kao u građevinarstvu.

Trgovinska razmjena SFRJ najveća je sa zemljama EEZ i stalno je u porastu. Nakon proširenja EEZ ta gru-

pacija sudjeluje u izvozu SFRJ s 37%, a u uvozu s 44%. Pretežan izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i uvoz opreme i sirovina struktura je razmjene koja predstavlja problem za čvršće i dugoročnije uključivanje SFRJ u ekonomske odnose s tim zemljama.

Dr Dušan Čalić dao je i posljednji prilog u zborniku. Prilog nosi naslov *Izgradnja svjetske privrede*. Kapitalizam nije sposoban da izgradi sveukupnu svjetsku privredu kao racionalnu cjelinu. Stoga Čalić zaključuje da razvoj proizvodnih snaga traži i omogućava izgradnju svjetske privrede s odgovarajućim svjetskim društvenim odnosima, a to se može ostvariti samo izgradnjom razvijenog svjetskog socijalističkog sistema.

Ovaj zbornik predstavlja odličan uvodnik u temeljit studij širokog znanstvenog i praktičnog područja međunarodnih ekonomskih odnosa. Ne samo što objašnjava bitne kategorije i bit tih odnosa uopće, nego daje široke mogućnosti za upoznavanje i analizu šansa koje SFRJ ima za suvremeno uključivanje nacionalne privrede u međunarodnu podjelu rada. Zbornik što ga predstavljamo i preporučamo trebao bi dobiti mjesto u bibliotekama ili barem doći u ruke svih onih naših čitalaca koji se studiozno i sistematski zanimaju za međunarodne ekonomske odnose.

Krešimir Ziborski

James D. Theberge (editor):
SOVIET SEAPOWERS IN THE CARIBBEAN: Political and Strategic Implications (Praeger Publishers, New York, 1972, s. 176)

Ova zanimljiva knjiga predstavlja zbornik radova nekolicine autora, a objavljena je u suradnji s »Center for Strategic and International Studies of Georgetown University«. Premda je u stvaranju knjige sudjelovao niz autora, ona je, uz djelomična preklapanja s država, uspjela zadržati cjelinu i kontinuitet osnovne teme.

Za potrebe ovog prikaza poglavlja knjige možemo grupirati u tri skupine:

1) *Karakteristike novije sovjetske diplomacije »na sedam svjetskih mora«*;

sovjetska politika i vojno-pomorska penetracija u prostor Kariba.

U okvirima globalne geostrategije odlučnu je važnost imala sve do kraja 1960-ih godina, ravnoteža kopnenih i maritimnih sila. Danas, sve izrazitijom afirmacijom SSSR-a na moru, ova se ravnoteža narušava na štetu zapadnih maritimnih država. Nova pomorska orijentacija SSSR-a i afirmacija na oceanima manifestira se kroz: pomorsku trgovinu, ribarenje, oceanografska istraživanja ekonomskog i razumljivo vojnog značaja, posjete ratnih brodova i uopće pokazivanje zastave. Sve to predstavlja mirnodopsku ekspanziju sovjetske snage i utjecaja kroz političku i fizičku eksploataciju pomorske moći.

Iz navedenog, promatrajući sovjetsku pomorsku afirmaciju kroz karipsku komponentu, autori izvode zaključke o ciljevima, mogućnostima i nedostacima sovjetske maritimne strategije. U Kubanskoj krizi god. 1962. odnos snaga po SSSR bio je nepovoljan, iz čega je slijedio i diplomatski poraz. Ova spoznaja rezultirala je pojačanom izgradnjom trgovačkih i vojnih pomorskih kapaciteta.

Uz uskoro ostvaren nuklearni paritet, sovjetska je mornarica dobila nove zadatke:

— politika prisutnosti, mogućnost diplomatske trgovine i utjecaj u neposrednoj blizini odgovarajućih država,

— politika impresije pokazivanjem zastave,

— likvidacija »apsolutnih mora Zapada« (Karibi i evropski Mediteran),

— politika podrške zemljama »trećeg svijeta« u njihovim nastojanjima da zavladaju nad svojim sirovinским bogatstvom, kako bi se na taj način pridonijelo pravednijim svjetskim ekonomskim odnosima i indirektno oslabio kapitalistički svijet.

Za ove i druge ciljeve snažna je mornarica osnovni preduvjet, jer su poprišta znatno udaljena od vlastitih obala i luka. Afirmacija SSSR-a, s osloncem na Kubu, u prostoru Kariba započela je 1969., kada je došlo do prve posjete ratnih brodova SSSR-a Kubi nakon krize iz godine 1962.

2) *Geostrateška važnost sovjetskih pomorskih snaga i prisutnosti u Američkom sredozemlju.*

Prisutnost stranih pomorskih sila u tradicionalnom području američke interesne sfere (Moproeova doktrina) uvi-

jek je svoju važnost derivirala iz blizine Panamskog kanala i njegove prometne i geostrateške važnosti. Sovjetska prisutnost može potencijalno ugrožavati plovidbu i interese SAD u zoni Panamskog kanala, pogotovo u uvjetima ako bi Sovjetski Savez mogao na Kubi steći barem neke pogodnosti i uporišne točke, dakako bez karaktera klasičnih vojnih baza.

U pretpostavljenom nuklearnom obračunu američki centri bili bi izloženi udaru raketa iz Meksičkog zaljeva. Uz to se narušava politička i ekonomska hegemonija SAD, daje se stvarna ili psihološka pomoć i podrška revolucionarnim snagama, kao i pomoć nacionalističkim buržoazijama koje se žele osloboditi satelitskog statusa prema SAD. Stvaraju se uvjeti za moguću »diplomatsku trgovinu« u vezi eventualnog povlačenja VI. flote SAD iz evropskog Sredozemlja.

Po autorima, stvarna je važnost sovjetske prisutnosti, posebno vojna, za sada mala. Stvarni interesi SSSR-a su oduvijek bili defenzivnog karaktera, što znači ostvariti kontrolu nad svim morskim prilazima sovjetskom kopnu. U toj globalnoj, ali više regionalnoj geostrategiji karipska komponenta nema važnosti.

Snaga SSSR-a opada s udaljavanjem od vlastitih luka. Razlozi su tome poteškoće u logistici, nedostatak zračne podrške i malo operacijsko vrijeme koje bitno smanjuje efikasnost, što je posljedica geografskog položaja sovjetskih luka, među kojima se samo jedna odlikuje povoljnom superregionalnom lokacijom (Murmansk). Sovjetska pomor-

ska prisutnost nema ugrožavajući strateški karakter za interese i sigurnost SAD.

3) Sovjetsko — kubanski odnosi

Autori analiziraju ekonomsku i naglašenu vojnu ovisnost Kube o SSSR-u. Izvođe zaključak o tzv. globalnoj obrani Kube, po kojoj svaka vojna intervencija SAD na Kubu nailazi na prijetnju totalnog nuklearnog udara SSSR-a.

Sovjetska prisutnost, prema autorima, daje niz prednosti Castrovu režimu: onemogućavanje svake akcije emigracije, vojna pomoć kojom je Kuba postala jedna od najjačih vojnih sila Latinske Amerike.

U ekonomskoj sferi kubanska se ovisnost manifestira u prodaji šećera SSSR-u, uvozu strojeva, nafte i oružja. Znanstvena suradnja u oceanografskim istraživanjima za autore knjige ima političko-vojni karakter (za potrebe sovjetskih podmornica). Pri tom je važno da i najobitnija i klasična hidrografska istraživanja implicite imaju i iznimno vojno značenje.

Uključujući u sebi politološke, ekonomske i geostrateške aspekte, ova je knjiga još jedan vrijedan prilog u nizu sovjetoških radova, nastala u vremenu dētentea. Ne samo zbog analize ekspanzije sovjetske pomorske moći, ova je knjiga plodan doprinos i proučavanju općeg procesa porasta važnosti svjetskog mora i njegove militarizacije, što je danas pomoću case-study metode.

Dokumentiranost i pregled literaturre posebna su vrijednost ovog zbornika.

Ivan Grdešić